

NÉP, NEMZET, ÁLLAM VISZONYA MA.

Akkor fogjuk kiállani a vihart, ha lenyúlunk oda, ahonnan a magyar népi erő jön és nemcsak lenyúlunk feléje, hanem lelkünkkel oda is tartozunk. Gr. Teleki P. 1940. IV. 5.

Földrengés mutatja, hogy mily erősre építették a házat. Háborús korszak tárja fel, hogy nemzet és állam erőben vannak-e, vagy pedig épületük tele van rejtett repedésekkel. Repedés az, ha a fenti három tényező különválik. Ma ezt érezzük: erősnek, stabilisnak kell lennünk, mert nincs alaposabb teherpróba a külpolitikai próbánál. A próbát állja a fenti három tényező, ha összefog.

E tényezők ma részleges összeforradásban vannak, ama három alakulat *integrálódik*. De minő *mértékben és módon?* Ez homályos. Szekfü Gyula panaszkodik,¹ bár áttanulmányozta a hazai és külföldi irodalmat, ingadozónak találja a nép, nemzetiség, nemzet, kultúrállam fogalmát; vagy pedig ezeket a szerzők nem is definiálják. Okunk van feltenni, Szekfü kellő szerzőkhöz fordulva már talált volna egyet-mást, bár a lényegben ma is van homály. Ezt kívánjuk itt részben eloszlatni mindenekelőtt jó kiindulással, ami nem más, mint *alakulattani* szempont.

Ugyanis három «alakulatról» («nép — nemzet — állam») van szó. Először szét kell választani, aztán pedig tudni kell őket összetenni. Ennél szubtilisabb kérdést — 25 év óta — a társadalomtanban nem találtam. «Ma» — ez 2—3 évet jelent — a kérdés még bonyolultabbá vált. Oda jutottunk már, hogy — a zsidótörvény tárgyalása közben — a parlament egy héten át önképzőkörré alakult át, erősen vitatva: «mi» a nemzet. Folyó-

¹ *Mi a magyar?* 1939. 12. 1.

irataink, előkelő klubjaink¹ is erről tárgyalgatnak. Csak épp a katedrák² maradnak aránylag némák; holott a kérdés irodalma már óriási,³ s már a háború előtt⁴ nálunk is figyelemmel kísérték. Hazánkban a kérdés inkább csak félig elmélyedő, publicisztikai művekben⁵ kerül szóba, szuverén módon nézve el a hatalmas irodalom feje fölött. Folyóiratunk már ismételtelen felszínen törekedett tartani a problémát ötletes írásokban.⁶ Hátra van természetesen még sok kérdés — hiszen a történeti helyzet folyton új — s módszeres alapon kell újból és újból felvenni ez örök problémát, mely soha sincs kész; aminthogy a történet maga sincs készen. Sem a nemzet, sem az állam nincs «készen»; mindegyik «alakul» s a viszonyuk is alakul. Mégis van népnek, nemzetnek és államnak valaminő fogalmi lényege, ideája s ezt ki lehet elemeznünk: történeti adatokból, de nem-történeti módszerrel. Mi hát a jó, célravezető módszer?

1. A módszeres kiindulás.

Az államra nézve már többször megpróbálták, miként lehet a helyes útra rálépni. Történeti adatokból indultak ki, úgy Treitschke,⁷ mint Roscher,⁸ kiknek könyvei tele vannak történeti részletekkel, de hiányzik bennük az elméleti elmélyedés; G. Jelűnek⁹ már elmélyed tárgyában, kettéválasztja a «szociális államtant» (Soziallehre des Staates) és az államjogtant (Staats-

¹ Egyed I.: *Politikai nemzet, népi nemzet.* 1939.

² Kivétel Csekey I.: *A magyar nemzetfogalom.* Menyhárt emlékkönyv. 1938.

³ Egybegyűjtve pl. Jahrbuch der Soziologie. I. Ergänzungsband: *Nation u. Nationalität.* Karlsruhe, 1927 és *Volk u. Nation.* Hdw. d. Soziologie.

⁴ Barabási Kun B.: *Nép, nemzet, nemzetiség.* 1908.

⁵ V. ö. Joó T.: *A magyar nemzeteszme.* 1939. E mű a nemzetfogalmat úgy kitágítja és elmállasztja, hogy végre elvesztjük — önmagunkat.

⁶ Így lásd Trócsányi Gy.: *Néperő, nemzeteterő, államerő.* 1939. 15—56. l.

⁷ Halála után adták ki előadásait: *Politik,* 1899. 2 köt.

⁸ *Politik.* Gesch. Natúriehre der Monarchie, Aristokratie, u. Demokratie. 1892.

⁹ *Allgem. Haatslehre.* 3. kiad. 1914.

rechtslehre) — az előbbi a valóságot, a második a szabályozott államszerkezetet nézi, de az első mégsem válik szociológiává; az államtan megmarad «*félnormatív*» tannak,¹ holott *egészen* a valóságot kellene nézni. Ez a hibája van az oly fejtegetéseknek, amelyek először a «szervezetet» nézik s aztán a történeti valóságot. Ez erős hiba lehet, mert — a szervezet néha felmondja a szolgálatot, nincs meg. Ki tudja megmondani, hogy a magyar államnak 1918 novemberében de facto mi volt a «szervezete?» Különösen a normák világára beidegzett jogászai gondolkodónak esik nehezére a szervezet vizsgálatáról való részleges lemondás; még ott is szervezetről akarnak — mindenáron — szólni, ahol ilyen még nem volt (pl. Timon a Szent István korabeli «szenátust» illetőleg). A szervezet késői produktum; jól leolvasható szervezet kivételes. Ellenben kell tudni és lehet leolvasni a *funkciói*, a történeti szerepet a történelem lapjairól.

Nép, nemzet, állam *nagyméretű történeti közösségek*¹; évszázadokat kell átpillantani összehasonlítások közepett; de ha csak az adatokat vesszük számba, olyan lesz a tárgyalás, mint Roschernél: tízezernyi vonal zsúfolódik össze egy kusza rézmetszetben s nem látjuk a lényegét, azt, ami időn felül áll. Ez történeti genetikából, pusztá hosszsmetszetből nem derül ki.²

Groteszkség az is, ha először tipológiával foglalkozunk, még mielőtt tudnók, *minek* a típusairól van szó. Nálunk is ismeretes pl. Meinecke két típusa: *kultúrnemzet* és *államnemzet*,³ de ebből nem derül ki: mi a nemzet. Avagy: nyugati és magyar nemzet-szemléletről írnak;⁴ ezek is típusok s előbb tudni szeretnők: mi egy európai nemzet általában s aztán jöhet a differenciális, különbözeteket kihegyező szempont.

A történet után következik az összehasonlító módszer, ezután a *lényegkutató*; a lényegét le lehet írni — ez *fenomenológiai*hoz hasonló; hasonlattal kifejezve: acélmetszet után most

¹ V. ö. Dékány: *Kjellén államelmélete*. Társadalomtudomány, 1923. évf.

² V. ö. pl. O. Vossler egyébként jeles művét: *Der Nationalgedanke von Rousseau bis Ranke*. 1937.

³ V. ö. *Weltbürgertum u. Nationalstaat*. Több kiadás.

⁴ V. ö. Asztalos M.: *A korszerű nemzeti eszme*. 1933.

domborműre törekszünk. Fenomenológusok érdeme az, hogy nem vesztek el részletekben, «lényegszemléletre» törekedtek. Ez a szociológiában is megkísérélhető.

Röviden tehát: történetben jelentkező funkciók *összehasonlításából* indulunk ki, de ez csak a kezdet; lényegeket választunk ki így a funkciók vizsgálatával, s itt olykor különös tények tárnak fel. Ily tény példája legyen a következő.

Nemzet és állam *területre* szorulnak, enélkül egyik sem létezik; de a lényeg mégsem a terület, hanem a *hozzátartozás érzülete*. Nevezetes példa marad mindenkor hazánk az ú. n. török hódoltság¹ korában. Lélektanilag épp a *behódolás* nem állott fenn: a magyar soha egy percre sem lett török alattvaló; a «törököséget» főbenjáró bűnként üldözte,² a mohammedántól irtózott már keresztény mivoltánál fogva. Aki törökös, «renegáti» lett,³ végérvényesen kitzitották a maguk közösségéből. Várok visszahódításakor ész nélkül menekültek a magyarból törökké lett renegátok, pedig épp «véreik» jöttek, de bosszúval jöttek. Az Alföldön — szociológiailag — nem egy, hanem *két* állam volt egy területen (rendkívül ritka eset, de beszédes); voltaképp erkölcsileg differenciált *kondóminium* volt itt: török állam, mely adóztat, rekvirál, biológiai (gyermek) adót szed és pusztítja a magyar «népet». De terület nélkül is volt magyar, csonkítottan élő állam is, a tömegek erkölcsi érzületében — az állam «élt», mert élt az «állam-érzülete» (Staatsgesinnung) — tántoríthatatlanul keresztény és magyar állam felé fordulva; és így esett meg, hogy bár a magyar államnak török területen semminő szerve, végrehajtó hatalma nem volt, az alföldi jobbágy kiküldötte száználmasan letört állapotában is *más* államba az adóját, a «maga» megyéjének, mely katonát tartott török terület adójából is.⁵ Ez kivételes élettani csoda, s mégis tény.

¹ Ezen közönségesen a *török területet* értjük, holott pontosabban a török és magyar részre adózó határsáv a «hódoltság».

² V. ö. Salamon F.: *Magyarország a török hód. kor. 2. kiad. 1886. 3°5—6.*

³ V. ö. erről lélektani elemzésünket: *A renegát lelki arca. Pannónia. 1940. évf.*

⁴ V. ö. Salamon F. 308—9. 1.

A különösség itt az, hogy a török államnak van katonai hatalma, szervezete az Alföldön, de nincs erkölcsileg hódító ereje. Az állam csak «előkelő idegen». A magyar államnak meg katonai hatalma nincs, de erkölcsi tekintélye van. Ugyanígy érez a vitéz szerb nép; megveti a török hódítót. Ebből az esetből kiderül pl. a következő: az állam csak akkor «*épül rá*»¹ a népre, ha erkölcsi tekintély is, nem pusztán katonai, kényszerítő erő; az állam nem lehet *először* «kényszerítő» tényező, hanem csak a *népérzület képviselője*: *népérzület alapján* álló szervezet. Különbén csak gyűlölt idegen. Nép és állam lélektanilag nem lehet «idegen», hanem *népérzületi egység*. Íme, tudatosan társadalom-*lélektani* alapra kellett utalnunk. Mily messze esik ez a «szervezettől!»

Ugyaníly irányba mutat Erdély megszállása 1918—1940. Az erdélyi magyarság nem érezte magát behódoltnak; lélektanilag csak «megszállás» volt a fennálló helyzet, mert nem volt képes a román állam, mint a török sem, erkölcsi hódításra, nem vált tekintélyé. Ha ily tények, bár kissé szokatlanul hangzanak a jogászai normatív fülnek, bizonyára világossá teszik azt, hogy a történet lélektani diapazonjai iránti érzéknek ki kell élesednie államtani és szociológiai kutatókban.

De az «idegen» sokfélét jelenthet. Lássunk egy példát. Luganóban egy szobron svájci olaszok írták egy emlékművükre: *Liberi e Svizzeri o Morte*.² Eredete ez: mikor a cisalpin köztársaság megalakult, a milánói olasz hazafiak természetesnek találták, hogy a svájci olaszokat bekebelezzék. Behatoltak csapataikkal a tessini területre, hol olaszok laktak és — a svájci olaszok kiverték olasz testvéreiket: ők «svájciak». Íme, kell valaminő *közös sorsérzés* — enélkül egyik olasz más, mint a másik s nem akarnak egymásról hallani, közös «népet», vagy «államot» alkotni.

Legyen elég e néhány példa, mely a kiindulásunkat jelzi.

¹ E kifejezésre alább súly fog esni.

² Szabad svájciak maradunk vagy jöjjön a halál. Lásd Vosslet id. m. 12. 1.

2. A nép.

Ami a nép *szót* illeti, ezt használjuk tulajdonképeni és nem tulajdonképeni értelemben; az utóbbira példa: sok «nép» hullámozott az utcákon; sok «nép» volt a templomban; sok «nép» volt a temetésen stb. Ez a szó pusztán «összesereglett emberhalmazra» utal, azaz *tömegekre* (a néplélektani «tömeg» ismét más). A tömegében még nincs egység, csak valami épp összehozta az embereket, csak összesereglés, egyhelyrejutás.

A nép szó tulajdonképeni értelme: egy összesereglett embercsoport, amelynek *egysége* van. Ilyenre utal Kant: a nép szerinte «egy vidéken egyesült emberhalmaz, amely *egészet* tesz ki». Fichte szerint a nép fogalma kissé bővebb tartalmat nyer: «társas állapotban továbbélő és természeti és szellemi téren folyton megújuló embercsoport *egésze*, amely együttesen bizonyos isteni törvények alatt él». Hegel szerint a nép «a közös élet *szerves teste*». Mindenütt valami «egész» van nép alakjában előttünk: a nép totalitás, illetve totalitás felé tör s ennyiben *potenciális* egész. Annyit mindenesetre elárul ez, hogy a nép nem valami más társas egységnek a *szerve*, sajátos funkciót teljesítő *része*, pl. nem egy államnak a szerve; lehet (de csak lehet) inkább fordítva úgy, hogy az állam egy népnek a szerve. A nép — legalább is elvben — *önálló* egész. Természetesen, akik ismerik az alakulatok természetét általában, azoknak nem kell hangsúlyozni, hogy *kerek* egész, amely tehát mintegy lezáródik, *sehol sincs a társadalom világában*. A társadalomban csak aránylagos egészről lehet szó; az egész annyit tesz, hogy nem szorítkozik részfunkciókra. A népnek *sokféle* összefüggő funkciója van, vagy lehet: ezért «szerves» valami, nem speciális. A nép nem «merőben» egész, «kerek» egész, ámde potenciálisan *mindig* az, tehát mindig valaminő *egészre-irányulás*, mint feszítő erő van benne; ha a körülmények gátakat vetnek eléje, akkor megelégszik azzal, hogy töredékesen egész; mihelyt pedig kedvezőbb a helyzet, kezd integrálódni. Tényleg véve tehát a nép mindig egy egésznek a *kísérlete*. Ennyit már sejtenek a romantikusok.

Ami a nép szót illeti, ma kétféle használata is van: egyiket *totális*, a másikat *vertikális* (rétegbeli) jelentésnek mondjuk. Ha

szembeállítjuk a francia és az angol «nép»-et, eltérő érdekeit egy háborúban, úgy az «egész» (totális) nép fogalma jelenik meg.¹ A magyar ily esetben szívesebben használja — ha lehet — a nemzet szót (pl. francia «nemzet» az angollal szemben). Ez a differenciális szempont. Néplélektan is az «egész» nép-fogalomra vonatkozik.

Más az «alsóbb» nép, «köz»-nép ily szókbán, mint népművészet, *népdal*, *néphimzés*, *népi* irodalom. Itt rétegződésben (vertikális) értelemben a nem-város, a falu, vidék «népére» gondolunk. Egyben ez az elvárosiasodó kultúrával szemben egy régebbi *kultúrfokot* is jelent; az ősi elemeket a «népies» irodalom csak megújítja és továbbfejleszti.²

A «köz»-népet kezdetlegesebb (érettségi foknak) véli pl. a politikus (népi: akinek «nincs önálló ítéletképessége», politikusok szerint); tart ugyanis a «nép» ősi szenvedélyeitől stb. Vertikális értelemben tehát a nép szónak többféle árnyalata van.

Társadalmi értelemben a nép egyben a «nemzet zömét» teszi ki. Itt van az a biológiai alapanyag, melyre nemzet és állam ráépül; az az alap, ezek pedig a falakat és tetőzetet jelentik — ismét új árnyalat, mely a társadalom elemi *struktúrájára*, alapfelépülésére utal. Nép nélkül nincs nemzet sem, mint alépítmény nélkül felépítmény sem lehet. A nép így megelőzi — időben — a nemzetet, a nemzetalakulást a Megalakulás.

Néha úgy tűnik fel, hogy az ily vertikális és strukturális értelemben vett nép — népközi viszonylatban — az idegen néphez közelebb állna (az «örök nép»), holott már itt is van szó népi *önállóságról*: *a nép egy típusközösségbe tartozik*, érzi, hogy egészséges s valaminő jellege van.³ Pl. idegen nyelvet nehezen

¹ A német a *Volk* szót ily értelemben gyakrabban használja, mint a magyar. Ezért lett *Völkerbund* a *Société des nations*-ból. Nálunk is orosz újságírói fordításban «*Népszövetség*».

² V. ö. Horváth János: *A magyar irodalmi népiesség*. 1927.

³ Ellenkező jel is akad. Székely ember előtt felolvasták a Kalevala egy-egy versét, s azt mondta: ezek az ő régi mondái közül valók. De az egész Kalevalát mégsem vállalná székely hősmondának. — Az összeolvadás az «örök nép» körében könnyebben megy: magyar hadifogoly orosz nőt vett el s hozott haza; de ha ott magyar leány akadt volna, bizonyára ezt választotta volna.

engedne magára erőltetni; még ha idegen nyelvet meg is tanul s kétnyelvű lesz, megmarad egy, mint a «maga» nyelve.¹

A típusközösség érzése mögött homályosan dereng valamínő közös *származás* is, mely sokszor csak *fable convenue* (fiktív rokonság). Ez alapon azonban nem jutunk messze: sok típus van egy népen *belül* is (pl. táj típusok, foglalkozásbeli, pl., földművelő típus²); a nép érzi a típusbeli tarkaságot, s olykor már a szomszéd falubeli is «idegen».

Tovább csak akkor jutunk, ha bekapcsoljuk a történeti *sorsközösség* fogalmát is. Ennek homályos tudata megvan a népben, kialakul; felébred hirtelen is, ha idegen nép tör rá, pl. magyarra a «rác», török, tatár, német, cseh. Még ha kevés történelmet tud is a nép,³ bizonyos *ellentéteket* megérez s ez épp a lényeg. Még ha az egész hagyományanyag iránt nem sok kegyeletet érez is, érzi, sőt látja, mi az idegen, pl. a török 150 év alatt merőben idegen maradt. Levédiában a hét törzs össze-r forradása után is még lényegében csak *ellentétérzés* az idegennel szemben volt a magyarság legfőbb kapcsa — ekkor alakul néppé —, de «békében», ellenséges nyomás híjján külön élnek a törzsek, szabadon egymás mellett stb.

Látjuk, a totális nép-fogalom részben sokat, részben pedig keveset tartalmaz, «nemzetté» érlelődés nélkül.

Last not least. Szociológiai szempontból utoljára hagytuk a lényegét: a nép egyike a történeti *nagyméretű közösségeknek* — ez a szó mint műszó, nézetünk szerint, sokat mond, de itt nincs terünk másutt mondottakat⁴ ismételni. A nép főképp *természetes életegységben* érzi magát, oly viszonyok közepett, amelyek hasonlóak a rokonság érzéséhez. Lehet népet szervezni, de *néppé* szervezni nem. A nép nem mesterséges alakulat, nem

¹ V. ö. a csángókat; a Bucurestben élő százezernyi székelyt, az amerikás magyart stb.

² Különösen nehéz a *nép* jellemének agrárországban való megállapítása; ami a «*Mi a magyar?*»-ból kiderül, népi-agrár alapú jelleg a legtöbbször.

³ V. ö. Visi érdekes adatait: *Mi a magyar?* 357. 1. — Luby M.: *Népünk történeti tudatáról*. Társadalomtud. 1938. 169—76.

⁴ V. ö. Dékány: *Communauté et organisations*. 1940. 2. fejr. Kérnem kell az olvasót, hogy az itt mondottakat vegye figyelembe. Különben üres frázis marad a «közösség» szó.

«szervezet». A nép alakul, történeti idők folyamán, természetes úton; születési évszáma, mint egy-egy államnak, nincs; és nem is lehet. Az egyénre nézve a nép egy, őt körülfogó, szerves (organoid) *életegész*, amelynek ő *valódi*, nem pedig csak külsőleges (ki- és belépő) «tagja». Időre szorul, míg valaki a természetes közösségbe szervesen be tud olvadni (ez időszak a «noviciátus» ideje), tehát 5—10 évről lehet szó. Nem elég a nyelv eltanulása, hanem egy *érzületvilágba* való, összhangzó beleilleszkedés szükséges, mint Széchenyi egészen jól látta.¹

Itt vagyunk a lényegnél: közös sorsérzéssel kapcsolatos az (érzuletnek) s a potenciális reakció-módoknak csodálatosan gazdag skálája: egy *egész «kultúra»* a népé, amelynek alapja *ma is* a magyarányú elvárosiasodás korában is, a «népi» kultúra, mint lelki erőkészletek tára.

Jól érezte ki gr. Teleki Pál, midőn (1940 ápr. 5-én) ezeket mondotta: «Akkor fogjuk kiállani a vihart, ha lenyúlunk oda, ahonnan a magyar népi erő jön és nemcsak lenyúlunk feléje, hanem lelkünkkel oda is tartozunk».

Minden nép mélyén *sajátos erkölcsi világ* van: ez a legmélyebb alap.

3. Nemzetiség és nemzet.

A nemzetiség szónak régibb és újabb, politikai értelme van; a régibb Széchenyi korában még látható: jelenti a *nemzeti-t*, mint kulturális — potenciális és aktuális — *tartalmat*, pl. e kifejezésben: a magyar «*fejtse ki nemzetiségét*»; ma nemzetiesség szó esik ehhez közelebb. A 19. század második felében már a «körülöttünk élő nemzetiségekről beszélnek: ezek (új szóval) «népcsoportok», esetleg pedig «kisebbségek»;² ez utóbbi a szavazási technika és a statisztika műszótárából joggalalanul tolokodott előtérbe.

A nemzetiség — a nemzettel szemben — *fokozati* fogalom s nagy nehézséggel jár (sokszor lehetetlen) megállapítani, hogy

¹ V. ö. híres szavait: «A szokás még korántsem érzés, a nyelvnek pengése korántsem dobogása még a szívnek s ekkép a magyarul beszélő, sőt legékesebben szóló is korántsem magyar még».

² V. ö. ennek lélektani tárgyalhatóságára nézve tanulmányunkat: *Kisebbségi lélek*. Bpesti Szemle, 1939. évi

melyik «fok» az, ahol a nemzetiség «már» nemzetnek mondható. A csehek pl. kulturális múltjukra hivatkoztak 1920 körül, világa történeti szerepükre (husszitizmus stb.) s ezzel igazolták azt, hogy ők már régóta «nemzetnek» tekintendők.¹ A régi Ausztriában a cseh egyike volt a nemzetiségeknek. A 19. század végén s a jelen század elején az a *nép* tekintendő nemzetiségnek, amely önálló államalakításig nem jutott el, tehát «nemzet *minus* önálló államiság»;² vagy politikailag függő helyzetben lévő népcsoport. A nemzetből itt hiányzik egy fejlődési fok: a politikai, a nemzetben pedig ez *is* megvan: a nemzet önálló, maga intézi a sorsát. Talán így lehet a lényegét kifejezni: *saját történeti szerepe van* s tudatosan élheti a *maga* életét. Ez alapon — ha a szóhasználat valóban a történeti jelenség elevenére tapint — mondhatni: a lengyel az orosz birodalomban 1918-ig «nemzetiség» volt, s 1939 óta a német birodalomban ismét nemzetiség lett, közben pedig nemzet. Ugyanez mondható a csehről. Kérdezzük, mondható-e ugyanígy: az erdélyi magyar «nemzetiség» volt, ma Észak-Erdélyben ismét része a nemzetnek? Érezhető, hogy itt valami nincs rendben; vannak ugyanis (sit venia verbo) *lappangó nemzetek*, amelyek akkor sem szűnnek meg nemzetlétükben, amikor elvesztik önálló államiságukat.

A magyar az abszolutizmus korában volt ily helyzetben, mikor is a politikai önállóságnak csak ideiglenes megszűnéséről volt szó. Úgy tehát: a nemzet az, amely az önálló — és jelentős — történeti (egyben politikai) szerep *tudatában* él, erre be van állítva; végül is a nemzet *hivatástudatában*, beállítottságában, mentalitásában önálló és történetileg jelentős *szerepű*.³

¹ így érvelt előttem — helyeslőleg — 1928-ban a párisi egyetemen L. Bourgeois professzor.

² Megemlíthetjük, hogy a nemzetiség ilyen magyarázata a *szó* mai értelmét kívánja tisztázni és ez a jelentés esetleg 2—3 évtized alatt *változik*, mint már változott is. Továbbá, fel lehet vetni a kérdést, hogy egy merev meghatározás esetleg nem felel meg a történet nagyszámú variánsainak, az élet bonyolultságának és sokarcúságának, úgy hogy *itt alkalmasabb egy rugékonnyabb típus-fogalom használata*. Ezzel azonban túl is löhetünk a célon. Jobbnak véljük határozott szó-jelentés előtérbe helyezését, de a következőben már kissé hajlékonyabbá is tehetjük.

³ «A nemzetnek — írja Ottlik L. — be kell bizonyítania a világ előtt, hogy politikai öntudata nem csupán nagyzolás és illúzió.» *Nemzet és nemzetiség*. Lugoj. 1930. 3. 1.

Észrevehető, hogy itt fokról, rangról van szó az egész vonalon s ez a «fok» lehet *igényelt* (szubjektív) és *valóságos* (objektív): ki tud ilyen fokot-rangot feltétlen objektivitással igazolni a történet ítélőszéke előtt? Elég-e, ha maga a nemzet önmagát minősíti, azaz legalább hivatásérzése szerint «nemzet»? Kétségtelen, ez az utóbbi fennáll s rendszerint találó életérzésre támaszkodik; a cigány vagy vend *nép* nem fogja magát nemzetnek minősíteni.

Röviden: nemzet az a nép, mely magát *teljes történeti szerepre megérettnek* tartja s ennek a történeti események tartósan nem mondanak ellent. így persze tudatában kell lennünk, hogy ama «történeti szerep» — mint fok, színvonal — pontosan le nem mérhető, a «szubjektivitás» bizonyos mértéke nullára nem redukálható; emberi síkon vagyunk, ez nem is csoda, hanem épp természetes.¹ Bizonyos, hogy van *oros* nemzet, de csuvas nemzet nincs. Nehéz azonban a döntés abban, hogy ha angol nézőpontból *ír* nemzetiségről volt is szó, önállósági *igény* szempontjából nemzetnek nem mondhatja-e magát ma az *ír*. Mihelyt ugyanis történeti szerepre való *kilátás* bizonyos minimuma megvan, az illető nép már nemzetnek «tartja magát». *Valóság* és *igény* itt, úgy látszik, örök harcban állnak egymással. Mégis arra utalunk: nem épp az ily «határesetekre» kell tekintettel lennünk, mert vannak kétségtelen nemzetek; ezekről kell alább szólnunk.

Módszertanilag figyeljük meg, egy *viszonyítás* merült fel; a nemzetet viszonyítottuk lehetséges vagy való «történeti szerepéhez». De az is viszonyítást rejt magában, hogy: a nemzetet az államhoz (állami önállósághoz) *viszonyítva* vesszük számba. E téren két, félrekanyarodó elméletre utalunk. Egyik a Mitscherlich²-féle: ez arra utal, nemzetet az *állam tesz* «nemzetté».

¹ «Önálló történeti szerep» alapján nem *lehetetlen, hogy* pl. dél-afrikai angol, vagy ausztráliai nemzetről lehet majdan beszélnünk. Valószínű, hogy nem szociológusok, vagy politikusok, hanem történészek fognak vitatkozni azon, melyik nemzet, melyik *nem*. De épp a fenti «latens nemzet» fogalma is komplikálja a dolgot. Történésznek eszébe sem jut, hogy (oros fennhatóság ellenére) mindvégig *egységesen folytonos* lengyel nemzeti történelemről ne beszéljen. (Erről alább a folytonosság kérdését.)

² V. ö. *Nationalismus*, 2. kiad. 1929.

Történetileg helyes, ha a francia nemzet fejlődésére gondolunk; itt az állam, mint szervező erő, «alakította ki» a francia nemzetét (helyesebben annak mai «egységét»). Ez az elmélet azonban nem általánosítható.

Másik: a nemzet *tudatossági* elmélete. Egyesek szerint a nemzetet *szembe kell állítanunk* a néppel, mert ez utóbbival szemben csak a nemzet éli — tudatosan — a maga történeti életét, látja a céljait és történeti *életértékeit*. De kár volna e helyes meglátás-csirából túlságos nagy tőkét kovácsolni. Ugyanis a *tudatosság* — plerumque fit — feltétele a történeti *szerepnek*. Azonban nem egyedüli feltétele. Középosztályi íze van annak, hogy egy — «magasabb» — réteg van, mely a nemzet hivatását hordozza, ez a nemzet «gerince». Lehet ez pusztán önbiztatás is a középrétegek részéről, amely mögött esetleg nincs komoly erő-tudat, erőérzés, talán némi dicsekvés is rejlik benne. Miről van itt szó? *Nem* a nemzetről, hanem egy *nemzeti elit*ről, amely vállalja a történeti feladatok tudatának alakítását. Ez az elit-elmélet hasznos, de káros is lehet. A történeti tudat fontos mozzanat a nemzet életében, de nem minden csak a «tudatosság», értéktudat, «szellem» függvénye. Ha a tudatossággal, felelősség-érzéssel, a magas kultúrával azonosul is a nemzeti elit, ha a legnagyobb szervező erőt magának tartja is fenn, ha magas értékeket a legmélyebben ez ápol is stb., mégsem az elit az egész nemzet, hanem *mindaz, aki a történeti sorsot és hivatást vállalja*. Rövid példa: nem a vezérkar győz vagy vesz a háborúban, hanem az egész hadsereg, még ha a legnagyobb tudás, felelősség stb. a vezérkaré is. Ez az elit-elmélet, mely nálunk is hajtott nép-ellenes vagy közömbös, mérges virágot, félremagyaráz: ahelyett, hogy az *egész* nemzetet összefogná, egy elitet magasztal (öntudatlanul más réteg rovására) és voltaképp hatalmi célzatú s indokú elmélet.

Már sokkal jobb a Meinecke-féle elmélet, mely részben tipológia, részben pedig fokozat- (stádium-) elmélet: lehetséges, hogy egy nemzet előbb pusztán kultúrája alapján egyé forrott «*kultúr*nemzet» és csak később ível föléje állami egységben élő nemzet (*Staatsnation*). Ez is csak részleges elmélet, sok országra nem talál, hazánkra sem ...

A nemzet mindenesetre történeti szerepre önmagát elszánt

(ily hivatásérzésű) *történeti nagyközösség*,¹ *történetében egységesen reagáló történeti alany*. Nemcsak önálló jellege, hagyománya, kultúrája van, nemcsak sajátos kulturális rétegződése (városi műveltségű elem, arisztokrácia stb.), hanem *egységérzése* is van: önálló *Én*, alany. Mi ennek alapja?

A romantikus közösségtanulmány kiválóan mutatott arra, hogy a közösség (elsősorban a nemzet) *időhosszmetszetben* is egység, «nemzedékek» történeti láncolata.² A 19. század túlhajtott individualizmusa szerint ellenkezőleg «naponként végrehajtott népszavazás» (Renan).³ Szomorú emléke ez ama századnak, mely a szavazás-technikát helyezte oda, ahol érzelmi hűség és «eredeti közösségérzés» (consensus) képezi az alapot. A nemzet nem lehet csapodár lelkek ideiglenes gyülekezőhelye, egy renegegátizmus tanyája. Hol volna akkor a bizalom egymásban, ha valaki ma magyar, holnap román, holnapután japán vagy török lehetne! Sőt. A nemzet tagja üldözés esetén is hű tag, megmutatta ezt cseh és román uralom alatt sokmillió magyar. Ha manapság beszélnek «mély-lélekről», úgy a nemzet *mély-közösség*, melynek ősi erkölce nem tántorodik meg történeti viharban sem. A nemzet ősi, *akarati* egység,⁴ «összeforrott» egység, térben és időben. Mikor hic et nunc szavazunk, ebeink is velünk «szavaznak». (Chesterton tréfás szavával, ha szavazati joga van pincéremnek, van őseimnek is.) Lényeges szerep jut egy *öröklött* érületnek:⁵ egy irányba be vagyunk «állítva». Ezt mondjuk közösségi

¹ A «nagymeretű történeti közösségek» közt nem az egyetlen; vannak nemzetnél nagyobb közösségek: *kultúrkör*, *vallásos közösség* (a kettő fedheti egymást pl. a mohammedán kultúrkörben), végül az *emberiség*. Mivel a történetírás — általában — ez utóbbiakról aránylag keveset szól, a közfigyelem meg szokott állni mint kultúrahordozónál, a nemzetnél. Ebből egy nemzeti *monizmus* származhatik. A túlhajtásokról e kiterjedelmű dolgozat elvileg nem emlékezik meg, bár gyakorlati téren ezeknek is jelentős, «történeti» szerepük van (imperializmus stb.)

² Főképvisező: Ad. Müller: *Die Elemente der Staatskunst*. 1809. Új kiadás 1922. A. Baxa. A «Herdflamme» c. sorozatban. 2 kötet.

³ *Qu'est-ce que la nation*.

⁴ Ha itt szükség volna pontosan rögzítő műszóra, vissza lehetne emlékeznünk Fouillée e szavára: «szinergikus»; de az «akarati *összeforrottság*» szó is megteszi a szolgálatot.

⁵ V. ö. *Polit. lélektan*. 1933.

irányzódásnak, vagy érületi beágyazódásnak. A jelen csak pillanat, hol két hatalom találkozik a történet hordozásában: sorsközösség (azaz a múlt), és *hivatásközösség* (jövő), avagy misszió-érzés.¹

A nemzet sokcélú (politikus) egység, eletes; mindenemű célja van,² vallásos, politikai, gazdasági, szellemkulturális; ezt mind nem lehet egyidejűleg számon tartani, s nem is mind van aktuálisan az «első vonalon». Ezért homályos valami a nemzeti misszióérzés. Hogy *mi* a «missziókn», csak sejtjük s mégis tudjuk, hogy van. Ez mélyen belénk van ágyazódva.

Nagy tény jóformán mindenütt a biológiai keverődés. A nemzetet azonban nem szabad elbiologizálni, de agyonspiritualizálni sem, a nemzet nemcsak «szellem». A nemzetet mindennemű társadalomalkotó erő összetartja, 1. a geografikum, a táj — egy nemzet nem lehet ezerfelé szétszórta; 2. a nemzet hasonló (bár ritkán azonos) biológikumú; a magyar nemzet «szelleme» elképzelhetetlen, ha merőben különböző, busman-, maláji-, néger-, japán- stb.-ből próbálná valaki gondolatban összekeverni; 3. a nemzet gazdasági eszköz javakkal rendelkezik, különben kultúráját nem tudná fenntartani sem, nemhogy fejleszteni; 4. a nemzet — legfőképp, de nem kizárólag — szellemi egység.

A nemzet, mint nagy, történeti alany misztikum is, áttekinthetetlen. Van benne titok-egység. Van itt-ott mithosza, pl. leszármazásban. Sokféle embertípusa van, a székely is más, mint a kun. S mégis egység, mert van benne *történeti* egység-érzés, azaz: közös sors és közös jövő érzése. Ebben a *természetes* közösségben spontán él és fejlődik az az érzés, hogy *együtt kell* és *csak együtt lehet* menetelni a jövő felé. Ebből ered bizonyos történeti «szenvedély» (Hegel értelmében): az az érzés, *hogy* «nagyot alkotni, mégis mi jövénk». A nemzetnek megvan a maga gyakorlati *érvényesüléshite*, megvan sajátos értékvilága. A nemzet az a gyakori történeti formátum, ahol az egyén magas történeti feladatokhoz tud felemelkedni. S maga a nemzet is

¹ Az itt közszóban szereplő «érzés» szó részben a homályos lelki tartalomra utal, bár ez is «érület».

² V. ö. *Communautes et organisations*. 1940. 28—40. 1.

együttes felemelkedési szándék, felemelkedés a magas értékek, emberi életeszmények felé. Ezért az alapvető vénája: *önkifejtés*. Aki nem érezi ezt a sokszor konok önkifejtési erőt, elmegy a nemzet lelkesége mellett. A nemzetnek ez a misztikus vonzódása sajátos színű értékvilágához —melyben «képviseli» az emberiség előtt álló magas feladatokat — kitörölhetetlen a történetből, íme, ez mind adottság. De látjuk, a nemzet nemcsak adottság, mint valaminő faj, hanem *feladat*; és pedig jelentékeny autonómiával: a nemzet *magának* ad fel történeti, magas feladatokat. A nemzet örök vágyódás örök emberi, sajátos értékek után. Ezért valójában *történeti*; magasrendű Én lakozik lelke-teste mélyén.

A nemzet *önkifejtő* *egység*, mert előtte *értékek* lebegnek: a nemzet *értékhordozó* közösségi alany, sajátos erő-tudattal: érzi, hogy azokat az értékeket, melyeket hordoz, meg is tudja valósítani; *értékhordozás és erőtudat párhuzamosak*. Ha csak erő-tudata volna a nemzetnek, úgy nyers erőnél, hatalomnál nem volna több; ha csak értékhordozó lenne, nem volna több utópiákat melengető szellemnél: a kettőnek: erőnek és értéknek a szintézise az, mely a nemzeteket a világtörténet egzisztenciális, létörző hőseivé avatja: létet és kultúrát védve és fejlesztve. A hősök pedig azok, akik hisznek is az értékek megvalósíthatásában; a nemzetnek sajátos lényéhez ez a *hit* hozzátartozik.¹ Magyar az, aki hisz a magyarságban, erejében és történeti küldetésében. Így van ez más nemzetnél is; mert hit nélkül igazi erőtudat nincs éppúgy, mint történeti missziója sem fejlődik ki hite nélkül. Ebből ered az az elszántság, hogy sorscsapások, katasztrófák ellenére vagyunk és leszünk, mint az «örökkévalóságnak egy kísérlete». Ha a múlt felé a nemzeti élet beállítottasága *tradicionálizmus*, úgy a jövő felé *perpetualizmus*. A kettőnek oly egyensúlya szükséges, hogy se a múlt ne csorbuljon meg értékállományában, se a nemzet jövő felé feszülő virulenciája, kilátásai kárt ne szenvedjenek. A nemzet a legnagyobb jelentőségű transzformátor, mely a múltat, a hagyományozott értékeket a jövőbe menti át, nem pusztán a múlt érdekében,

¹ V. ö. Trócsányi Gy.: *A magyar lét értelméről*. Magy. Szemle 1938. júl. sz.

hanem a nemzet jövőjéért, nemzedékek magasabbrendű boldogulásáért, így válik a nemzet az általános emberi kultúra melegágyává, a kultúra szolgáltatójává is. Mert amit a nemzet megtehet, egy nemzetellen emberkáosz megtenni képtelen; szerves összekapcsolása múltnak és jövőnek így lehet normális történeti fejlődéssé, kulturális haladássá.

4. Népi nemzet és állam.

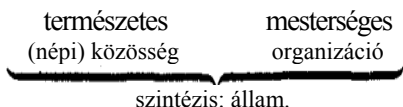
A nép-nemzet-állam viszonyának kérdése lényegében a nemzet és államra redukálódik, tekintettel arra, hogy a nemzet a népnek csak a kiteljesedése. Az állam nincs *szükségképeni* viszonyban a nemzettel, hanem csak a területtel és az «alattvalókkal». Két eset lehetséges: 1. az állam egy *regionális* (helyi) közösségre, népesedett tájra épül rá, minő ma is Svájc esete, ahol német, francia és olasz nép él együtt; elképzelhető — középkorban gyakori is — tarka népegyveleg, amely fölött egy államot találunk. 2. Ma gyakoribb, hogy az állam egy-egy népre, vagy 1—2 rokonnépre (angol és skót) épül rá — azaz egy «*közösségre*». Ez oly szociológiai tényállás, amely a 19. század individualizáló felfogásához képest lényegében új. Hogy az államot egy természetes közösség *megelőzi*, az újkor nézőpontján szokatlan: az újkor racionális-individuális «szerződésnek» tulajdonította (átlagosan) az állam keletkezését. Feltevése *egyik* oldalról nézve helyes: az állam *mesterséges* alkotás, szervezet (organizáció). Valóban, míg nemzetet nem lehet máról-holnapra «alapítani», addig államot igen; győztes hadvezérek százszor beigazolták a történet folyamán. Napóleon hányszor alapított államokat egyre-másra!

Az újkor államait abszolút uralkodók építik ki, szervezve hadseregeket, bürokráciákat. Ama kor hozzászóktt ahhoz, hogy velük szemben legfeljebb «partikuláris», helyi hatalmak léphetnek fel itt és ott, — ezt a partikularizmust mindenütt letörte az állam, — avagy itt és ott «rendi» ellenállás nyilvánul meg s ezeket is letörte. Nincs már látszólag más, mint szétszórt atomok halmaza, «alattvalók». E fölött az emberhalmaz fölött állónak érezték magukat az államok. De hogy külön céljaikat hordozó, eleven kultúrközösségek, «népek» vannak, önálló,

spontán felfakadó életfolyamattal és problematikával, az később derült ki. És csak a 19. század folyamán az, hogy nagy gazdasági hatalmak (mammut-vállalatok, bankok s más egyesülések) is vannak az államon belül, amelyek állandóan is tudnak ellenállni az államnak (pártok, Amerikában trösztök stb.). Ez még érthetlenebbnek látszott. Holott a tény világosan ez: ezrével vannak társadalmi alakulatok, amelyek hatalmak az állammal szemben is¹ — a 20. század állami szemlélete máig sem számolt gyökeresen ezzel a morfológiai «pluralizmussal».

De elsősorban megmarad a nagy tény: *nemzetek* vannak, mint önálló *életegészek*. Hiába beszéltek oly gyakran a 19. században nemzetállamokról; megmaradt az individualista-demokrata, atomizáló tan: épp a «demokratikus» állam épül fel *egyéni* szavazatokon (parlamentarizmus) — ez utóbbi lett az általános, meglehetősen valóságközömbös tan, s folytatódott a liberalizmus leple alatt a felvilágosodott-autoritatív állam funkcióképe, stílusa. Állam van és egyes «alattvalók» vannak.

Mi a reális tényekből indulunk ki; röviden így: az állam *mesterséges* «szervezet», ennek alapján pedig *természetes* «közösségek» vannak; pontosabban az állam szintézis, így:

Azt jelenti ez: bárha az állam mesterséges organizáció (az állam mint valamely szervezet, egy-egy célra «alapítható»), s minden organizáció *valamely*, azaz speciális célra készül (egycélú, monotelikus), az állam mégis sokcélú (politelikus) alakulat, éppen azért, hogy egy *többcélú* életegészre: *népi* közösségre épül rá; az állam így lesz *közösségszerű*, azaz sokcélú *életegészhez* hasonló. De csak hasonló lesz, nem lesz közösséggé! Az állam a közösséggel szemben más jellegű; «hidegebb», gépszerűbb («apparátus»), mint aminő a népi közösség. Az állami életnek e szerint két oldala van: az egyik a *közösségi* oldal, avagy népi

¹ V. ö. K. Landauer: *Die Wege zur Eroberung des demokratischen Staates durch die Wirtschaftsleiter*. Erinnerungsgabe für M. Weber. 1923. II. 111—143.

(nemzeti) oldal, — a másik a *szervezeti* oldal, avagy a normatív-jogászai oldal. Ha nézzük jelenlegi államtanainkat, túlnyomóan, sőt *csaknem kizárólag a szervezeti oldal érvényesül bennük*. Csak félarcú államtant tanítanak. Ezért késett is az a felismerés, hogy az államnak minő sokrétű feladata van a nép, vagy nemzet sorsának megoldásában; az ú. n. (mai) «szociálpolitikákban» ez csirázik ugyan¹, de csak egyes foltokra terjed ki a figyelem; más foltok merőben ismeretlenek maradnak.

Az állam is a maga «szervezeti» oldalával jelentkezik a nagyközönség felé; mint jól szabályozott szerkezetet «apparátusnak» is mondják, s hidegebbnek érzik a közvetlenebb népi közösséghez képest. Az egyén «közeli» érzi magát az «ő» nemzetéhez, kissé távolabb az «ő» államához (disztancia-érzés itt de facto nagyobb); az állam épp «hatalmi apparátus», és ez más, mint egy szoros életközelséget jelentő népi közösség. Az állam, mely *közösségkiegészítő* szervezet (apparátus), *csak részben közösségpótló*. Tény az, hogy az egyén *először* a nemzetének a tagja, csak ezen *keresztül* válik tagjává² a nemzete fölé épülő államnak is. Az állam kissé merev, mert szabályok közt mozog, — sok merev államszervezet a történet folyamán hamar szétbomlik — belőle sok spontán élettevékenység ki van zárva, vagy csak abban az arányban talál helyet az államban, aminőben «politikai» érdekű, a hatalmat alátámasztja. Ezért a közösségpótlék még nem közösség is, ha mégoly jól «fedi» is látszólag az emezt. Kitűnik léptenyomon, hogy az államnak végül is kell egy magjának lenni, s van is: ez a hatalmi «szervezet» magja. Erre esik a legtöbb gond. A többi fel-felmerülő kérdés inkább csak periferikus, minő pl. a kultúrpolitika.³ Az állam továbbá természeténél fogva *stabilis* hajlamú, a népi közösség pedig *dinamikus*, márcsak a nép szaporodása folytán is. De ha az állam a tetőzet, a nép a falazat, az épület stílusa nem lehet kétféle: *az állam átveszi annak a népközösségnek a stílusát, amelyre ráépül* — előbb, vagy

¹ V. ö. *A szociálpolitika négy típusa*. Bálás—Heller Emlékkönyv, 1938-

² Ez jelentkezik kisebbségek «loyalitásában», hol a disztancia szemben az állammal jóval nagyobb.

³ V. ö. *A kultúrpolitikai állam eszméjének kialakulása*. Társad.-tud. 1927.

utóbb. Itt merül fel az új kérdés: mikor? Ha az állam ráépül (ma szükségkép) a népi közösségre, kérdés, *nem késik-e el* a szorosabb ráépülés ideje? Hiszen ez épp a Meinecke-féle probléma: kultúrnemzet *már* megvan, a politikai szervezet (*Staatsnation*) később érkezik el. A német «állam» jóval előbb épült volna ki, ha pl. a török nem Belgrádot, hanem mindjárt Bécszet kezdte volna ostromolni. A «Kleinstaateri» idillje hamar szétfoszlott volna, ha itt az ellenséges hatalom nyomása. Kiderült volna, hogy nem a lét *minősége* (kultúra) az első életkérdés, hanem maga a *lét* és hamar felbuzdult volna az állam iránti érzület (*Staatsgesinnung*¹). Az államnak *a közösségre való ráépülése csak akkor késhet el, ha kivételesen kedvező a külpolitikai helyzet.* Ilyen volt az eset a liberalizmus békés korszakában.² Itt igenis meglátszik a külpolitika Ranke-féle primátusa. Ez az «elkésés» az első kérdés. Második az, hogy az állam *minő mértékben* «épül rá» a maga (helyi vagy) népi közösségére. Egyik jellemzőbb példánk a Habsburg-állam, s erre bővebben kell utalnunk. Ez makacsul csak regionális közösségekre — tájakra és rajtuk élő egyes «alattvalókra» akart ráépülni egész a chlopy-i hadparancsig (1903 szept.), amikor az állam — özőnvízelőtti műszóval — még mindig «néptörzsek» fölött vélt uralkodhatni, holott a magyar már 900 év előtt alig ismert törzset, s nem fért már el a Habsburgok kedélyes regionalizmusának rendszerében, az összbirodalomban. Kiderült ez már nem a chlopy-i hadparancs, hanem II. József idejében. Azonban az állam «ráépülésének» évszázados akadályja volt az, hogy az állam megszokta a felvilágosodott abszolutista állam disztanciáit, magát messze a nép «fölé» helyezte, s óvakodott egy kaoszba-nyúlást kockáztató közelebbi kapcsolattól. Még mindig csak azt látta, hogy pusztá «alattvalók» vannak az államban (holott már a lakosságnak nem $\frac{4}{5}$ -de analfabéta, mint II. József idején). Ez csak a jobbá-

¹ Hogy mily lassan, lásd J. G. Sprengel: *Der Staatsgedanke in der deutschen Dichtung vom MA bis zur Gegenwart.* 1933. 226 l.

² A nomád államban ily késelem nem lehet, nem lehet *először* kultúrát, *azután* államot kiépíteni; a nomádnak az állam mindjárt kell, mert naponként kell a területüket biztosítani. Innen a nomád magas államalkotó vénája, a *dinasztia* «szervező» és katonai tudása (V. ö. Deer J. *Pogány magyarság—keresztény magyarság.* 1938.)

gyok korában volt normálisnak tekinthető. Az a Habsburg-jellegű állam így minden «néptörzs» számára idegen volt, ami 1918-ban hirtelen lepleződött le. A Habsburg-állam még mindig a régi, törökgyőztes állam ön-nimbuszában, fensőbbbségi érzésében élt. Lehet-e szociológiailag a 20. században normális egy *akkora hézag* állam és nép vagy nemzet között? Ezt a kérdést I. Ferenc József korában fel sem merték tenni a maga zordon súlyosságában.

Még *egy* sajátos tényállás: a sajátosan nemzeti államokban nemcsak egy «állam» van a nép fölött, hanem egy *társadalmi elit* is. Ez más és más rétegből kerülhet ki.

Kezdetleges elképzelés volt a múltban azt hinni, hogy az elit — *miként az állam* — a «nép fölött» áll, bár sokan az elitet hajlandók kitornyosítani, szinte kihalítani a népből. A nép és az elit viszonya nem az, ami a víz és a «fölötte» elhelyezkedő olajrétegé. Bárhogyan megzavarja a társadalmi fejlődést az egyenlősítés forradalmi áradata, az elit éppúgy «felszínre kerül» (mondjuk), minthogyha a víz és az olaj keveréket nyugodni hagyjuk: az elit «felülre kerül» természetes minőségénél fogva; így helytelen lesz az elképzelés. Helyes az lesz, ha meglátjuk: az elit felül van, de *a népben van, annak minden rétegét áthatja* s mindenütt vezető, példaadó szerepű.

Az elit nemcsak rangosztály, de az elitnek is vannak rangbéli rétegei.

Az elitnek tragikusan szomorú felfogása volt az, hogy elit-tagnak lenni annyit tesz, mint bizonyítványokkal rendelkezni. A kiállított okmány csak szóbeli és írásbeli vizsgákról tesz tanúságot, némileg jelzi a tudás *akkori* színvonalát, de nem jelezheti azt, hogy az illetők időközben hova fejlődnek és minő a felelősségérzésük, felelősségvállaló hajlamuk (Verantwortungsfreudigkeit) s ezzel a történeti, nehéz helyzetben való kiállásuk. Olyan elit keletkezett, mely válságos helyzetben lapult vagy csak sodródott s nem tudta végül is az államot kellőképp alátámasztani. De az is háttérbe szorult, hogy az elitnek nemcsak egyirányban, felfelé az állam felé van arca. Az elit kétfelé néz:

Állam «———*Elit*———» Nép.

Nagyjelentőségű az, hogy *ugyanaz az elit kétfelé szolgálhat*: az állam és a nép felé. Ez nemzeti államban csak «nemzeti elit»

lehet. Ilyen azonban a Habsburg-államban nem volt — és nem lehetett. (Ez volt a nagy tragédia!) Ez az elit lett volna az, amely legnagyobb felelősségérzéssel lett volna eltelve az állam jövőjét illetően, *egyben* pedig a nép sorsát nézve is. Az elit fontos, sőt alapvető *társadalmi kapocs* a nép és az állam közt. Az elit «társadalmi» tényező és nem hivatalos (speciális) «szerv». Ezt az egész liberális éra nem látta. Politikai gondolkodása sablonra járt: az állam a «szuverén», tehát a «nép fölött» van; az állam rendtartó (ellenőrző) és kormányzó (vezető) hatalom: ő az intézményesített tekintély. A nép is figyelemreméltó tényező, de lényegileg véve csak szavazáskor; a parlamentet végül is a kormányzat csaknem kedvére úgy állítja össze, ahogy akarja; s a parlamentarizmusnál kinek kellett akkor több? így aztán széleskörű és aktív, a nép szükségleteit élesen és intenzíve látó *elit* helyett egy «hivatásos politikusokból» álló és politikából élő szűkebb kör keletkezett, amely a nagy bajokat,¹ vagy sorskövetelményeket alig látta; mikor már látta (1918), későn volt: a monarchia összeomlott...

Nézzük most a lehetséges, különböző *mértékeket*, melyek mutatják az állam és a nép közelítését. (Itt, mert a két alakulat többé-kevésbé fedi egymást, ábrákra szorulunk; ha tökéletlenek is, világosabbak, mintha szavakkal élnénk.) Első lehetséges viszony: az *alig-érintkezés*. Két körrel jelezzük, amelyek csekély arányban fedik egymást (I. ábra). Ilyen az újkori abszolút állam. Az államot jelző kör még kicsiny, mert az állami apparátus még nem nagyon fejlett: diplomácia, hadsereg, bürokrácia. Sokáig fenntarthatja az ily «rendszer» magát, de ritkán erősödhetik meg, olykor hirtelen elárulja belső gyöngeségét (Ausztria 1859;—66-ig). Külpolitikai válság az, amikor leszámol — nem az ellenséggel, hanem önmagával. Ausztria leszámolt: maradt regionális konglomerátum, de a magyaroknak átengedett állam sem tudott nemzeti lenni; a lakosság fele nemzetiség. Ez is *egyik* oka annak, mért nem tudott az állam szorosabban a nemzetre, illetve a népre tapadni. *Másik* oka az volt, amit amaz idők korszellemének érzünk: a liberális *individualizmus*. Ez a társa-

¹ Jellemző e korra, hogy mikép került szóba a nagy népi elvérés: a kivándorlás.

dalmát, népet, nemzetet in ultima analysi egyének¹ összegének nézte, a szokványos államtan nyelvén «alattvalók» halmazának. Mi sem volt kézenfekvőbb, mint az a hipotézis, hogy az állam mérhetetlen magasságban van az «egyének», az alattvalók fölött. Az állam disztanciálódásának *elméleti* akadályja a kor nézőpontján, fogalmi berendezésében nem volt, s — a gyakorlatban *sem* mutatkozott. Ha pártok ellenzéki alapon keletkeztek is, ezek szemben találták magukat a «nagyhatalmi állás» egységet követelő nézőpontjával stb. A bürokrácia nagyrésze megmaradt a kényelmes, megszokott síkon: elintézni azt, ami épp elő volt írva. Hogy a jövő mit hoz, az nem az ő gondja.

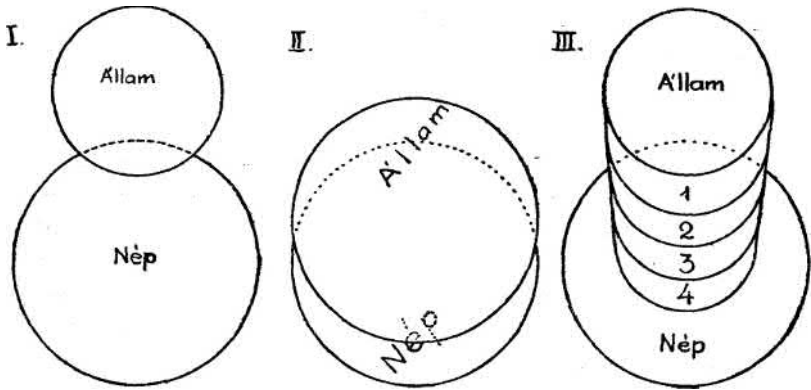
1918-ban a nagy változás hirtelen csapott le. Egyszerre derült ki, hogy a nemzet évezredes misszióját: a Kárpát-medence kitöltését nem tudta elérni, a Habsburg-állam magyar részen is négyfelé szakadt. S erre jöhetett volna új állam új stílusa. De a régi bürokratikus hagyományok még mindig túlerősek voltak ahhoz, hogy az államnak a népi nemzettel való szokványos disztanciáját csökkentse s a külföldön feltűnedező *új állam-típusokhoz* közelebb jusson, bár volt idő, amikor az új olasz állam nálunk erős szimpátiát ébresztett mindjárt kezdetben, a 20-as évek közepén. Ekkor, *amikor nem voltak nemzetiségeink*, különösen időszerű volt, hogy az állam egy újabb szellemű nemzeti, vagy népi irányt vegyen fel.

Az új külföldi államtípusok ennek az iránynak nagy eredményeit csak a 30-as években mutatták meg; itt az állam egyre inkább «*fedi*» a népetet széleskörű problémáit (II. ábra). — Az állam és nép «disztanciálásának» oka nem annyira *elvi* okoktól függ, úgy látszik, első a külpolitikai ok: az egymásra-illeszkedés

¹ Az *egyén* korabeli felfogására igen jellemző Choncha e tétele: «Az ember legsajátosabb tulajdonsága öntudatában van, amelynél fogva magát minden kívül levőtől megkülönböztetni bírja, s magát lényegesnek, *minden kívül levőt pedig magához viszonyítva lényegtelennek tekint*» (Politika I. 1895. 106. 1.) Egy individualista antropológia klasszikus tétele! Továbbá: «Az egyéniség az egész közzel *szemben is* önérdékét iparkodik érvényesíteni, s hogy a köz mégis fennállhat, az csak az egyéni erők bizonyos fokú *egyenlőségének* tulajdonítható (sic!), amely lehetetlenné teszi az egyik egyénre nézve, hogy érdekét a másikéval szemben a maga teljességében érvényesíthesse» (107. 1.)

a mindenkori történeti *helyzettől* függ. Ez ma a világválság. Ez indikálja a *népies* nemzeti állam eszméjét. Az állam ugyan «fölötte» áll a népnek, de a kettő közti távolság nem lehet nagy. Az állam egyre jobban «belenyúl» a nép életébe, egyre több *közösségi* feladat *hárul rá*.

Ez az áthárulási elmélet¹ azt mondja: a nép-nemzet életében egyre több és többféle lesz az olyan ügy, amelyet a közösség (közszóval: a «nagyközönség») a maga spontán intézkedő és

rendteremtő erejével elvégezni már nem tud, a társadalom tömegesedik, forgalmi élete gyorsabb, gazdasági és művelődési szükségletei nagyobbak és bonyolultabbak lesznek stb. — és mindezekben előtérbe jut a tömeges problémákat felvevő állam;² *áthárulnak* az államra egykori, ú. n. «társadalmi» feladatok és pedig i. a művelődéspolitikai, 2. a gazdaság-, 3. a szociálpolitika, 4. a népegészségügy körében (v. ö. III. á.).

Ez jelentkezik abban, hogy az állami bürokratikus, rendtartó ügyintézés egyre inkább széleskörű, *irányító* «közszolgálatá» növekszik. Az új feladatkör már jóideje itt van, de

¹ V. ö. részletesebben; *A kultúrpolitikai állam* stb. Társadalomtudomány. 1927.

² V. ö. *A szociálpolitika négy típusa*. Bálás—Heller-émlékkönyv. 1938.

nincs itt az új szellem, az állam még régi típusú; bürokratikus szerveinek élénk, szociális életszemlélete még alig van meg.

Ma világos a helyzet. Mindenki érzi, hogy az állam már nem lehet rideg rendtartó mechanizmus, régies stílusú hatalmi apparátus, hanem eleven és mozgékony megfigyelője a nemzeti életsors kívánalmainak, s gyors intézkedő oly téren, amelyen a régi liberális állam még elvileg laissez faire-t kiáltott. Különösen a mai külpolitikai helyzet az, mely a nép-nemzet-állam sürgős integrációját követeli és hangosan sugallja az államerő fejlesztését. Jórészt ettől függ, hogy megálljuk-e a helyünket a már tomboló világviharban.

Dékány István